

*Надія Яцун,
провідний бібліограф
відділу рідкісних видань та рукописів*

ПЕРЛИНИ ШЕВЧЕНКІАНИ ДО 200-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

(З колекції відділу рідкісних видань та рукописів
ОННБ імені М. Горького).

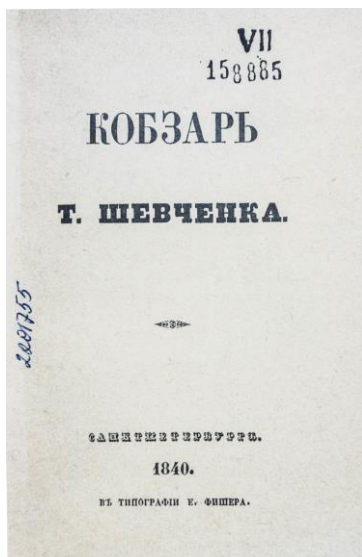
Як відомо, Одеська національна наукова бібліотека імені М. Горького є однією з найстаріших книгозбірень України. Гордістю бібліотеки є низка книжкових колекцій, що містять рідкісні видання з різних галузей знань.

Твори Тараса Шевченка, як дорогоцінне надбання нації, займають почесне місце у фонді нашої бібліотеки. Зокрема, близько сотні раритетів зберігається у відділі рідкісних видань та рукописів. Це книги різних хронологічних періодів, що побачили світ на різних територіях Російської імперії, в різних державах, за різних соціально-політичних умов; зокрема, представлені прижиттєві видання творів Т.Г. Шевченка, окремі посмертні видання другої половини ХІХ ст., рідкісні вже сьогодні видання першої половини ХХ ст.

І кожна книжка має свою неповторну історію до якої часто причетні не лише видавці й друкарі, а й відомі письменники й поети, художники та інші діячі культури.

Згідно з Указом Президента України «Про додаткові заходи з підготовки та відзначення 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка» № 257/2012 від 11 квітня 2012 року в Україні 2014 рік оголошено Роком Тараса Шевченка. 200-річчя від дня народження Великого Кобзаря внесено до переліку пам'ятних дат ЮНЕСКО. Вшанування Шевченка ознаменувалося в нашій країні найрізноманітнішими культурно-просвітницькими заходами та проектами як регіонального, так і загальнодержавного рівня.

Розмаїту програму з нагоди 200-літнього ювілею національного митця в Одеській національній науковій бібліотеці імені М. Горького крім традиційних Шевченківських читань, співробітники бібліотеки здійснюють масштабний бібліотечно-мистецький проект «Жива душа поетова святая, Жива в святих своїх речах, І ми, читая, оживаєм І чуєм Бога в небесах». У рамках цього проекту розгорнуто тематичні книжково-художні виставки, які відображають життєвий і творчий шлях

Іл. 1

геніального поета, активного громадського діяча, талановитого художника-живописця.

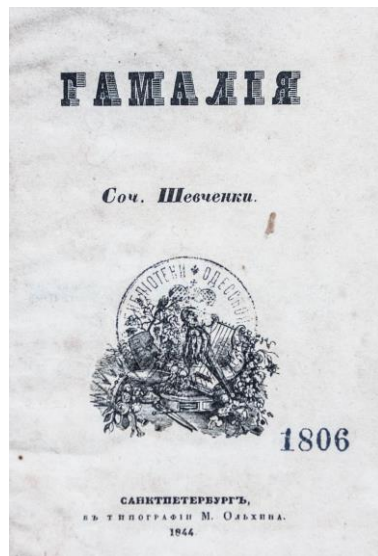
Серед тематичних розділів виставки чільне місце належить експозиції «Перлини шевченкіани» з колекції відділу рідкісних видань та рукописів ОННБ ім. М. Горького, де представлені прижиттєві видання творів Шевченка, окремі посмертні видання другої половини XIX ст., рідкісні вже сьогодні видання першої половини XX ст.

Особливе місце займає факсимільне видання «Кобзаря» (СПб., 1840). Це перше прижиттєве видання Тараса Шевченка, побачило світ воно за сприяння Євгена Гребінки. Відкриває збірку ілюстрація «Кобзар з поводирем» роботи Василя

Штернберга. До збірки увійшло вісім творів: «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «Думка» («Нащо мені чорні брови»), «До Основ'яненка», «Іван Підкова», «Тарасова ніч» і «Думи мої, думи мої...». Останній написаний спеціально для цієї збірки і є як би епіграфом не тільки до цього видання, але й до всієї творчості Тараса Шевченка. Після видання цієї збірки Кобзарем стали називати самого Тараса Шевченка. Заборона і вилучення творів Шевченка після його арешту 1847 року зробили це видання ще за життя автора раритетом. Збереглося лише кілька оригінальних примірників.

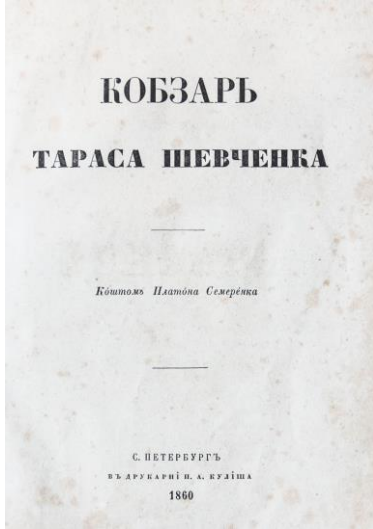
На виставці представлено три оригінальних прижиттєвих видання:

– «Гамалія» (СПб., 1844), у якому відображений самий ранній з відомих текстів поеми «Гамалія». Це першодрук окремою книжкою. В основі сюжету поеми – морський похід отамана Гамалії з козаками до Стамбула для визволення з неволі своїх побратимів;

Іл. 2

– «Кобзарь» (СПб., 1860). Це третє видання «Кобзаря». Надруковане на кошти Платона Смиренка, відомого українського цукрозаводчика і мецената, який виділив на цю справу 1100 карбованців. Шевченко познайомився з ним під час своєї останньої

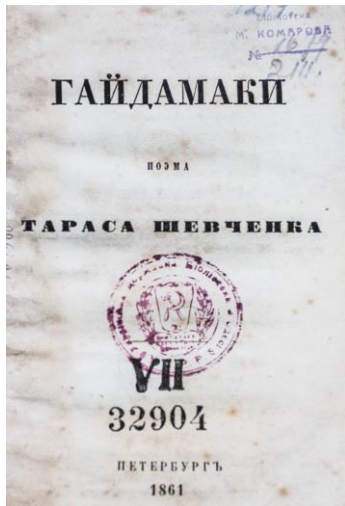

Іл. 3

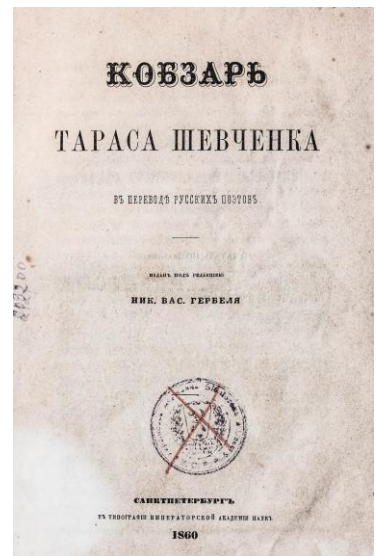
подорожі Україною в 1859 році. Ця збірка була значно повніша попередніх: сюди було включено 17 творів і портрет Тараса Шевченка;

– «Кобзарь в переводе русских поэтов. Изд. под ред. Н.В. Гербеля» (СПб., 1860) – останнє прижиттєве видання «Кобзаря» і перший переклад творів Т.Г. Шевченка російською мовою. Редактором та укладачем виступив російський поет і перекладач Микола Васильович Гербель. Переклади також виконали Олексій Плещеев, Микола Берг, Лев Мей та ін.

Члени нелегальної організації «Земля і воля», керованої М. Чернишевським, у своїй революційній агітації широко використовували Шевченків «Кобзар» 1860 року видання не лише мовою оригіналу, а й у російському перекладі.

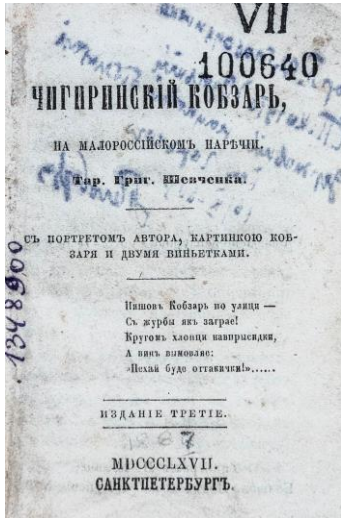
Іл. 5

Іл. 4

На виставці представлені видання творів Шевченка з друкарні Пантелеймона Куліша, який заснував її у Петербурзі для видання українських книжок, – «Гайдамаки» (Пб., 1861) та «Чигиринській

Кобзарь, на малороссійском наречіи» (СПб., 1867) що є перевиданням «Чигиринського Кобзаря» 1844 року. До нашого примірника приплетене видання «Чигиринского Кобзаря» в перекладі російською мовою Ольги Олександрівни Лепко під назвою «Чигиринскій торбаніст-певец» (СПб., 1867).

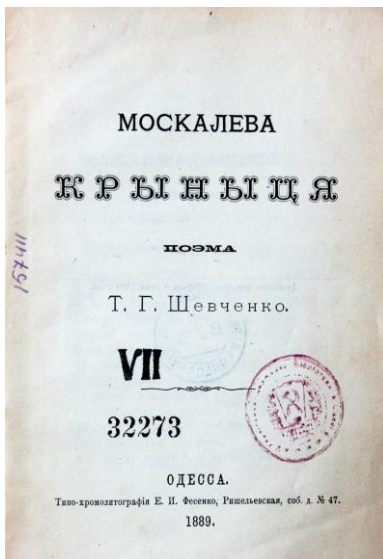

Іл. 6

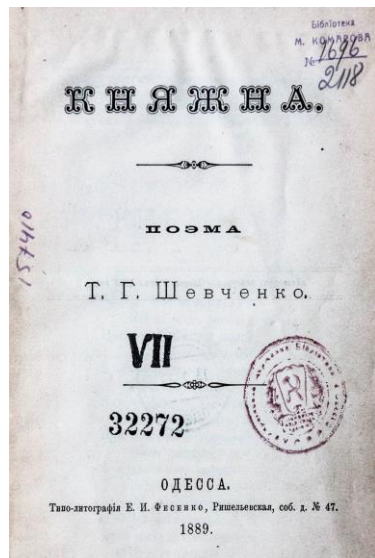

Іл. 7

У 1889 році відомий одеський друкар Євтим Іванович Фесенко відзначив святкування 75-річчя Т.Г. Шевченка виданням трьох його поем – «Княжна», «Москалева крыныця» і «Назар Стодоля». Дві з них представлені в нашій експозиції – «Княжна» (О., 1889) та «Москалева крыныця» (О., 1889).

Іл. 8

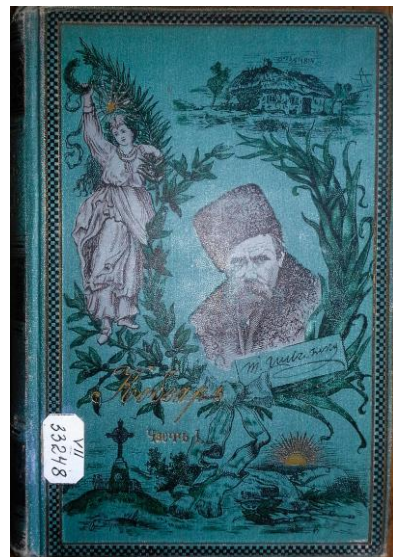
Іл. 9

В умовах тиску та заборони з боку влади Російської імперії, пов'язаних з Валуєвським циркуляром 1861 року та Емським актом 1876 року, що були спрямовані на витіснення української мови з культурної сфери, представники національно-культурної еліти розгорнули широкий просвітницький рух, і жорсткі переслідування не зупинили тих, хто видавав та поширював вірші Шевченка.

Протягом 1869-1883 років у Російській імперії видавати твори Т. Шевченка взагалі було заборонено, а ті, що друкувалися раніше чи пізніше, були понівечені цензурою, тому в поширенні творів поета серед українського читача велику роль відігравали закордонні видання, які нелегальним шляхом потрапляли до Росії та містили здебільшого заборонені в імперії твори Т. Шевченка. І тому вони заслуговують на окрему увагу. Серед них – рідкісне чотиритомне львівське видання «Кобзаря» під редакцією Омеляна Огоновського, здійснене Науковим товариством імені Тараса Шевченка у **1893-1898 рр.** Перші три томи перебували під забороною ввезення до Російської імперії, що і було затверджено постановами Санкт-Петербурзького комітету з іноземної цензури у 1894, 1907 і 1914 роках.

Лл. 10

Лл. 11

Значний крок у популяризації спадщини Шевченка становило празьке двотомне видання «Кобзаря» 1876 р., надруковане коштом київської «Старої громади». Упорядники –

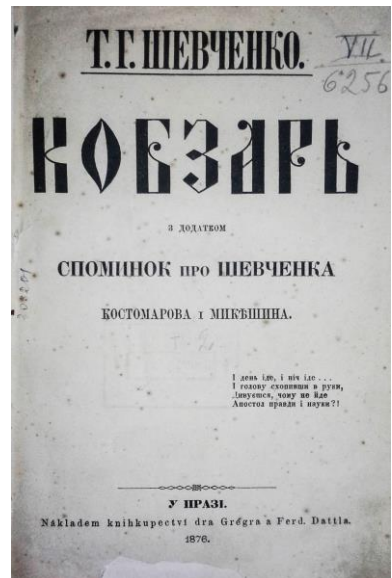
Іл. 12

спогади про Шевченка Тургенева і Полонського автобіографію поета і поему «Назар Стодоля». Завдяки Якову Полонському «Кобзарь» було дозволено пропустити до Росії. Цей том ледве встиг проскочити через кордон, а всього за кілька місяців видано Емський указ 1876 року, і потім видання потрапило до каталогу заборонених шевченківських збірок і підлягало вилученню з обігу.

Другий том «Кобзаря» містив всі заборонені в Росії поезії, а також спогади про Шевченка Костомарова і Микешина. Його тираж складав усього 1000 примірників. Цей том залишався за кордоном. Деякі твори було подано в обох томах: у першому з цензурними купюрами, у другому – повністю. Крім того, були надруковані твори поета, які раніше ніде не публікувалися: «Бували війни...», «Гімн черничий...», «Царі», «І Ахмед, і Галілей», «Марія» та ін. Видання цього двохтомника здійснене за підтримки, відомого празького друкаря Ед. Грегера, до якого Олександр Русов звернувся за допомогою.

Важливе значення для видання та поширення української книжки мав громадівський рух у Швейцарії, де у 70-80-х роках діяли «Женевський гурток», очолюваний Михайлом Драгомановим, і

Ф. Вовк і О. Русов. Цей двотомник представлений на нашій виставці. Перший том «Кобзаря» вийшов тиражем 4000 примірників і містив дозволені для розповсюдження в Росії твори, які вже проходили цензуру,

Іл. 13

заснована ним «Українська друкарня», яка з 1876 по 1919 рік видала 112 українських книжок. У нашій експозиції представлені такі видання «Женевського гуртка»:

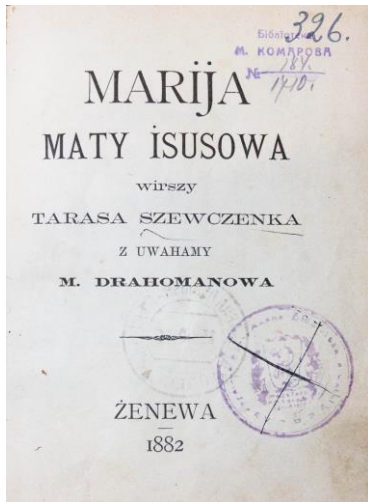

Іл. 14

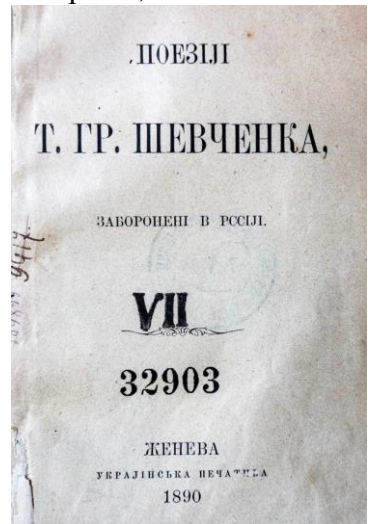
– «Кобзарь. Ч. 1.» (Женева, 1878).

Це видання вийшло накладом 1000 примірників. Книга містила 19 творів, мала мініатюрний формат (55x80 мм.) і саме завдяки цьому потрапила в Україну (її можна було непомітно провезти через кордон у кишені), щоб хоч якось обійти російську цензуру і донести Шевченкове слово до читача;

– **Marija maty Isusowa : wirszy Tarasa Szewczenka z uwahamy M. Drahomanowa** (Женева, 1882). Цю поему М. Драгоманов видав українською мовою, латинським шрифтом зі своєю передмовою і коментарями;

Іл. 15

Іл. 16

– «Поезії Т. Гр. Шевченка заборонені в Росії» (Женева, 1890), які високо оцінив Г.В. Плеханов. Видання здійснене завдяки турботам М. Драгоманова. Переправлялося воно в Росію нелегально.

Твори Кобзаря неодноразово видавали й на початку ХХ ст. Приміром, два видання вийшли друком у роки Першої російської революції 1905-1907 рр., коли, крім загальних громадянських свобод,

було задекларовано і свободу друку: «Катерина: поема: з 15 малюнками Н.Н. Каразіна» (СПб., 1905), «Кавказ, Сон, Холодний Яр і други твори з коротким нарисом життя поета» (СПб., 1906).

Лл. 17

Лл. 18

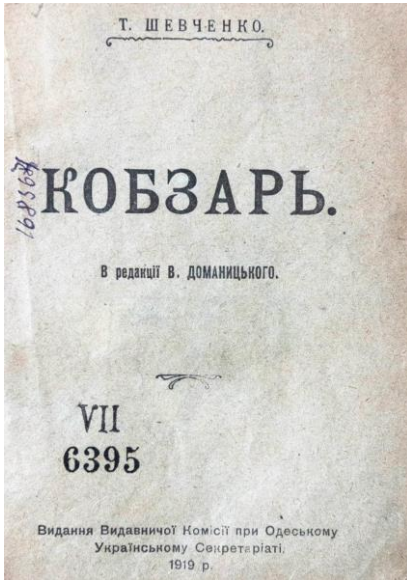
Українська національна революція 1917-1921 років сприяла відродженню української видавничої справи. Упродовж 1917 року виникло 78 видавництв, у 1918 їх налічувалося вже 104. Ці видавництва масовими тиражами почали друкувати навчально-методичну, художню, наукову літературу українською мовою. На нашій виставці експонуються раритетні одеські видання революційного часу – «Маленький Кобзарик» (О., 1918), містить вибрані віршовані твори Шевченка, взяті з його збірки «Кобзар». Видання побачило світ за сприяння одеського видавництва «Селянська самоосвіта». Надруковане в друкарні Губерніального комісаріату освіти.

Лл. 19

експонуються раритетні одеські видання революційного часу – «Маленький Кобзарик» (О., 1918), містить вибрані віршовані твори Шевченка, взяті з його збірки «Кобзар». Видання побачило світ за сприяння одеського видавництва «Селянська самоосвіта». Надруковане в друкарні Губерніального комісаріату освіти.

– Кобзарь / в редакції В. Доманицького. – О., 1919. Редактор першого повного видання «Кобзаря» Т. Шевченка, яке з'явилося 1907 року, – Василь Доманицький, український літературознавець, історик, фольклорист, публіцист, громадсько-політичний діяч.

Іл. 20

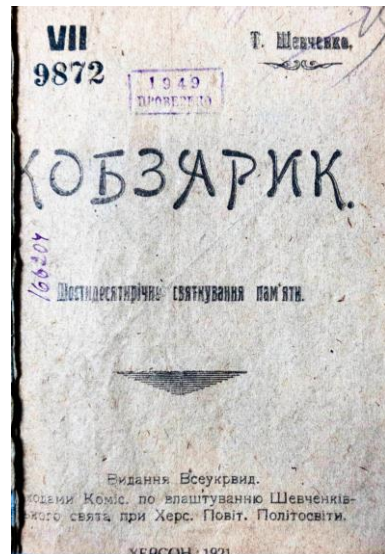
вшанування пам'яті Т.Г. Шевченка». В експозиції представлені видання, надруковані до цієї дати: «Вибрані твори : на 60 літні роковини смерті Шевченка» (О., 1921) та «Кобзарик : шостидесятирічне святкування пам'яті» (Херсон, 1921).

Вихід цієї збірки ознаменувало новий етап в історії публікації поетичної спадщини Шевченка, адже воно вважається найповнішим і найавторитетнішим від усіх попередніх, без цензурних пропусків, з доданням деяких нових поезій. «Кобзар» за редакцією В. Доманицького вийшов і в Одесі, у 1919 році за часів української влади. Пізніше видаватимуть його і більшовики, але без «неугодних» творів.

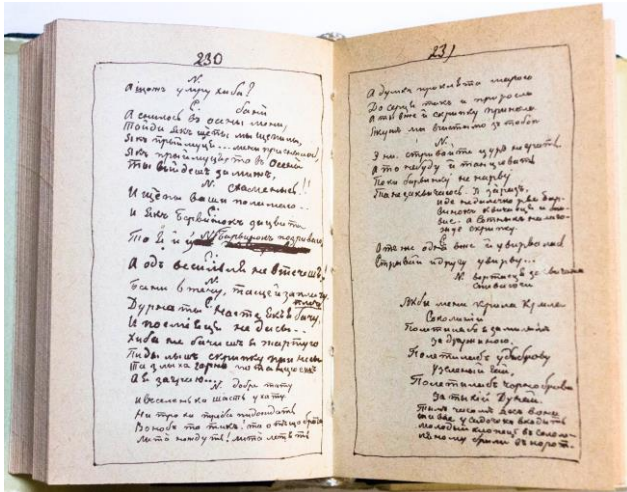
Більшовики, прийшовши до влади в Одесі 20 лютого 1920 року, продовжили традицію вшанування пам'яті Шевченка, але у потрібному їм контексті. Наприкінці лютого 1921, в рік 60-річчя від дня смерті поета, Президія ВУЦВК опублікувала постанову «Про

Іл. 21

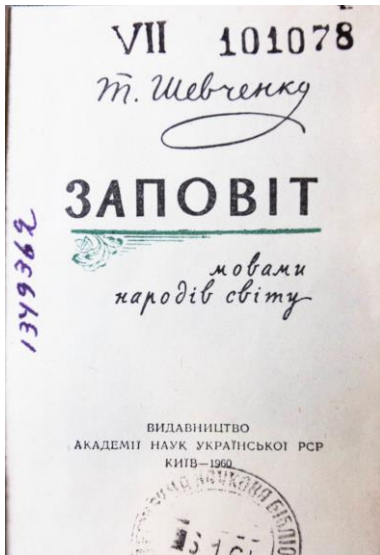
Іл. 22

Іл. 23

Дуже цінний документ – рукописна збірка поезій Т. Шевченка «Мала книжка. Автографи поезій 1847-1850 рр.» (К., 1963). У нашій експозиції представлено перше фототипне видання 1963 року. «Мала книжка» у шевченкознавстві одержала таку умовну назву на відміну від пізнішого альбому Шевченка – «Більшої

книжки». «Мала книжка» як джерело тексту – один з найважливіших рукописів Шевченка, за яким друкують його твори, не переписані до «Більшої книжки».

Іл. 24

Завершує нашу експозицію «Заповіт мовами народів світу» (К., 1960) як свідчення того, що творчість Тараса Шевченка вийшла за національні межі й набула широкої популярності, а його «Кобзар» та багато інших творів перекладено багатьма мовами народів світу.

Уже вкотре ми можемо переконатися в силі слова Великого Кобзаря. Його творчість стала символом нового етапу у розвитку української культури та належить до вічно живих явищ.

Список ілюстрацій до статті

- Лл. 1 Кобзарь. – СПб., 1840 (Факсимільне видання);
Лл. 2 Гамалія. – СПб., 1844;
Лл. 3 Кобзарь. – СПб., 1860 (Коштом Платона Симиренка);
Лл. 4 Кобзарь в переводе русских поэтов / изд. под ред. Н.В. Гербеля. – СПб., 1860;
Лл. 5 Гайдамаки. – Пб., 1861;
Лл. 6, 7 Чигиринській Кобзарь, на малоросійском наречіи. – СПб., 1867;
Лл. 8 Княжна. – О., 1889;
Лл. 9 Москалева крыныця. – О., 1889;
Лл. 10, 11 Кобзарь. В 4 т. Т. 1 / під ред. О. Огоновського. – Л. : вид. Наук. т-ва ім. Т. Шевченка, 1893-1898;
Лл. 12 Кобзарь : з додатком споминок про Шевченка писателів Тургенева і Полонського. – Прага, 1876;
Лл. 13 Кобзарь : з додатком споминок про Шевченка Костомарова і Микешина. – Прага, 1876;
Лл. 14 Кобзарь. Ч. 1. – Женева, 1878;
Лл. 15 Marija maty Isusowa : wirszy Tarasa Szewczenka z uwahamy M. Drahomanowa. – Zenewa, 1882;
Лл. 16 Поезії Т. Гр. Шевченка заборонені в Росії. – Женева, 1890;
Лл. 17 Катерина : поема : з 15 малюнками Н.Н. Каразіна. – СПб., 1905;
Лл. 18 Кавказ, Сон, Холодный яр і други твори з коротким нарисом життя поета. – СПб., 1906;
Лл. 19 Маленький Кобзарик. – О., 1918;
Лл. 20 Кобзарь / в редакції В. Доманицького. – О., 1919;
Лл. 21 Вибрані твори : на 60 літні роковини смерті Шевченка. – О., 1921;
Лл. 22 Кобзарик : шостидесятирічне святкування пам'яті. – Херсон, 1921;
Лл. 23 Мала книжка. Автографи поезій 1847-1850 рр. – К., 1963 (Факсимільне видання);
Лл. 24 Заповіт мовами народів світу. – К., 1960.

Список літератури

1. Бородин В.С. Видання літературних творів Т.Г. Шевченка / В.С. Бородин // Шевченківський словник. У 2 т. Т. 1 : А-Мол. – [2-ге вид.]. – К. : Гол. редакція УРЕ, 1978. – С. 115-119.
2. Глоба Н.В. Фототипічні, факсимільні та репринтні видання творів Т.Г. Шевченка у колекції МКДУ [Електронний ресурс] / Н.В. Глоба // Укр. писемність та мова у манускриптах і друкарстві : матеріали наук. конф. – К., 2010. – Адреса доступу: http://vuam.org.ua/uk/704:Фототипічні_факсимільні_та_репринтні_видання_т_ворів_Т.Г._Шевченка_у_колекції_МКДУ – Дата звернення: 20.01.14.
3. Ісаєвич Я. Українське книговидання : витоки, розвиток, проблеми / Я. Ісаєвич. – Львів, 2002. – С. 395- 419.
4. Калиниченко І. Херсонська Шевченкіана / І. Калиниченко, О. Марущак // Степ : літ.-худ. альманах творчих спілок Херсонщини. – Херсон, 1997. – № 7. – С. 72-77.
5. Корнійчук М.А. Про атрибутування окремих видань творів Т. Шевченка у колекції МКДУ [Електронний ресурс] / М.А. Корнійчук // Укр. писемність та мова у манускриптах і друкарстві : матеріали наук. конф. – К., 2010. – Адреса доступу: http://vuam.org.ua/uk/704:Про_атрибутування_окремих_видань_творів_Т._Шевченка_у_колекції_МКДУ – Дата звернення: 10.02.14.
6. Мартинова Г. Шевченкіана у Херсонському літературному музеї [Електронний ресурс] / Г. Мартинова. – Адреса доступу: <http://hokm.ks.ua/muzejna-shevchenkiana/398-shevchenkiana-v-muzei.html> – Дата звернення: 15.02.14.
7. Надточій О.Л. Закордонні видання Тараса Шевченка [Електронний ресурс] / О.Л. Надточій // Електронна бібліотека Інституту журналістики. – Адреса доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1331> – Дата звернення: 15.02.14.
8. Сарана Ф.К. «Кобзар» / Ф.К. Сарана // Шевченківський словник. У 2 т. Т. 1 : А-Мол. – [2-ге вид.]. – К. : Гол. редакція УРЕ, 1978. – С. 302-304.
9. Шевченківський словник. У 2 т. Т. 1-2 / відп.ред. Є.П. Кирилюк ; Ін-т літ-ри ім. Т.Г. Шевченка. – [2-ге вид.]. – К. : Гол. редакція УРЕ, 1978.